

'staatsvergoeding' en een onchristelijke politiek. Dat geldt ook voor het anti-semitisme, immers christenen belijden dat 'de zaligheid uit de Joden is.' En al wil men binnen de partij wel een sterk gezag, zoals ook H. Colijn dat herhaaldelijk naar voren bracht, ook hij plaatst gezag en vrijheid naast elkaar.

Terecht komt Stoop in het geweer tegen A. Lijpharts visie dat de verzuiling de interne discussies in de zuil beperkt zou hebben. De ARP past zeker niet in dat beeld. Er was leven genoeg in de partij. Zoveel zelfs dat bij tijd en wijle behoedzaam gehandeld moest worden om afval of beter gezegd afsplitsing te voorkomen. Een belangrijk deel van de op behoud gerichte politiek werd ingegeven door de vrees dat de orthodox-hervormde partijleden, de zogenaamde gereformeerde bonders, over zouden lopen naar de Hervormd-Gereformeerde Staatspartij (de SGP). Merkwaardig speelde dit veel minder tegenover de progressieve Christen Democratische Unie. Op zich misschien wel een argument om te verdedigen dat behoud en consolidatie in de ARP toch belangrijke uitgangspunten waren. Op dit punt zou wat meer informatie interessant kunnen zijn, al valt de interne partijpolitiek buiten het bestek van dit boek. De uittocht van de Geelkerkianen (Gereformeerde Kerken in Hersteld Verband) leverde wel een lichte groei van de CDU op, maar geen uittocht als na 1945 bij de uittrekking van de Vrijgemaakten met hun politieke partij het Gereformeerd Politiek Verbond.

Een ander punt is de interactie tussen de confessionele partijen. Soms laat Stoop zien hoe ARP en Christelijk Historische Unie samen optrokken of juist verdeeld stemden, maar over de intensiteit van het overleg en de wijze van overleg blijft de lezer wat in het ongewisse.

Dit laat onverlet dat Stoop de politieke discussie binnen de ARP in het Interbellum duidelijk in kaart heeft gebracht. Hij heeft overtuigend aangetoond dat er gehandeld werd vanuit het perspectief van een 'christelijke staatkunde', maar hij heeft het beeld dat deze staatkunde in sterke mate gericht was op behoud en in veel mindere mate op vernieuwing toch niet weggenomen.

P. van Hees

M. Steenhuis, *Voor de vrijheid geschapen. Flitsen uit het leven van Jan Willem Schulte Nordholt. Historicus en dichter* (Zoetermeer: Meinema, 2001, 238 blz., ISBN 90 211 3866 2).

Boeken over Jan Willem Schulte Nordholt (1920-1995) dragen vaak een dichtregel in de titel. Zijn *liber amicorum* uit 1985 kreeg de titel '*Geen schepsel wordt vergeten*' en het onderhavige boek heet '*Voorde vrijheid geschapen*'. Deze keuze is al een indicatie dat in dit boek eerder de dichter dan de historicus behandeld wordt. Menno Steenhuis, oud-directeur van een pedagogische academie, heeft uit bewondering deze pre-biografie gepubliceerd. Op basis van Schulte Nordholts historische werken, persoonlijke herinneringen, interviews en de correspondentie in de Universiteitsbibliotheek van Leiden heeft Steenhuis een aanzet gegeven voor een biografie. Het boek heeft niet meer pretentie dan om de hoofdpersoon te introduceren en daarom kan de beoordeling niet al te streng zijn. Historici zullen echter de Amerikaanse historiografie missen.

Steenhuis heeft voor een zakelijke benadering gekozen: een chronologische beschrijving van de belangrijke momenten uit Schulte Nordholts leven. Dat speelde zich aanvankelijk af in een vrij rekkelijk gereformeerd gezin uit de gegoede middenstand in Zwolle. Meer nog dan zijn ouders, die gescheiden waren, lijken Wims broers sturing aan zijn leven gegeven te hebben. Met hen zat hij in het verzet en raakte hij in gevangenschap voor het verspreiden van *Vrij Nederland*. Hij volgde zijn oudste broer naar de (gemeentelijke) Universiteit van Amsterdam (en niet de Vrije Universiteit) waar hij geschiedenis studeerde en belandde dankzij hem in zijn eerste baan als docent aan het Rijnlands Lyceum in Oegstgeest.

In Amsterdam sloot Schulte Nordholt zich aan bij het Hersteld Verband, de gereformeerden die toenadering zochten tot de hervormden. Hij werd aangetrokken door hun belangstelling voor maatschappelijke vragen en de kunsten. Zijn eigen dichterschap was ontloken tijdens zijn gevangenschap. Als student onderging hij meer de invloed van Jacques Presser dan van de in geschiedtheorie en economische structuren geïnteresseerde Jan Romein, omdat het engagement van Presser en diens evocatieve schrijfstijl hem aantrokken. Presser was zich juist in Schulte Nordholts studietijd gaan wijden aan de geschiedenis van de Verenigde Staten, maar dat spoor sloeg hij nog niet in. Zijn proefschrift uit 1951 handelde over het Griekse paradijs. Dankzij Presser kreeg hij in 1954 de kans in Amerika aan Vanderbilt University in de staat Tennessee onderzoek te doen naar de geschiedenis van de zwarte bevolking.

Het ligt voor de hand te concluderen dat zijn belangstelling voor sociale problemen en zijn liefde voor de kunst (i.e. *negro spirituals*) die keus hebben begeleid, maar daarover wordt niets meer onthuld dan wat Schulte Nordholt zelf heeft beweerd. Steenhuis maakt niet duidelijk hoe de toekenning van deze studiebeurs paste in de culturele diplomatie van de Verenigde Staten in de jaren vijftig. Juist deze beurs vormde een onderdeel van de culturele politiek van de VS in de Koude Oorlog waarin de achtergestelde positie van de zwarten een steeds heter hangijzer werd. Bovendien was 1954 het jaar van de waterscheiding in de situatie van de mensenrechten in Amerika. Ook Schultes studiereis naar het Verre Oosten in 1971 zou een onderdeel geweest kunnen zijn van de Amerikaanse strategie. Helaas komen we daar niets over te weten, net zo min als over Schultes prominente rol in de advisering van het koningshuis op staatsbezoek.

De bewondering voor de emancipatie van de zwarten uitte Schulte Nordholt in een biografie van Abraham Lincoln en vervolgstudies. Wat aanvankelijk een opgaande lijn leek, mondde uit in een moeizame strijd: de zwarten bleven kampen met ernstige problemen. Misschien is Schulte Nordholt daarom van dit thema afgestapt. Het hoogtepunt van zijn historische oeuvre kwam later in zijn leven toen hij zich stortte op de historische relaties tussen Nederland en Amerika en tot publicatie overging van zijn biografie over Woodrow Wilson en het boek over de mythe van het westen, waarmee hij zelfde cirkel van zijn belangstelling weer rond maakte.

De nadruk van Steenhuis' boek ligt op Schulte Nordholt als populaire schrijver en dichter, als productief recensent (in *Trouw*) en begenadigd spreker. Over zijn wetenschappelijke rol komen we niet meer te weten dan dat hij een enthousiast docent op hoorcolleges was en een voorkeur koesterde voor de begaafde student. Dankzij de memoires van zijn belangrijkste promovendus en opvolger A. Lammers (*Adieu Amerika* (2001)) weten we hoe Schulte Nordholt in de Leidse academie opereerde, vrij van al te veel bestuurlijke besognes. Een opmerkelijk manco is dat geen van zijn leerlingen of promovendi aan het woord komen. Voor een evaluatie van zijn manier van wetenschap bedrijven, die zo typisch Leids lijkt, is daarom een aanvullend boek nodig. Steenhuis' boek levert, naast zinvolle informatie over Schulte Nordholts levensloop, het bewijs voor de gave van Schulte Nordholt om met zijn eruditie, zijn gepassioneerd onderzoek en aanstekelijk enthousiasme anderen te inspireren.

Hans Krabbendam

J. W. Brouwer, J. van Merriënboer, *Van buitengaats naar Binnenhof. P. J. S. de Jong, een politieke biografie* (Den Haag: Sdu uitgevers, 2001, x + 289 blz., €24,90, ISBN 90 12 08774 0).

Hoe lang is het geleden dat er geklaagd werd over een typisch Nederlands gebrek: dit land had geen cultuur waarin biografieën konden floreren. Begin jaren negentig van de vorige eeuw startte de Werkgroep biografie met haar activiteiten en zij creëerde een klimaat waarin schrijvers uit verschillende disciplines elkaar vonden in het schrijven van biografieën. Het grote